

Bardach, Juliusz

Sprawozdanie z działalności Towarzystwa w 1995 r. : Sprawozdanie z działalności Wydziałów : Wydział II Nauk Historycznych, Społecznych i Filozoficznych : Referaty i streszczenia : Polski przekład <De Republica emendanda> Frycza Modrzewskiego a elity Wielkiego Księstwa (...)

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 58, 89-91

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wydział II Nauk Historycznych, Społecznych i Filozoficznych

Przewodnicząca: Teresa Dunin-Wąsowicz (czł. zw.)

Sekretarz: Jacek J. Jadacki (czł. koresp.)

Odbyły się 4 zebrania naukowe:

6 I – Ryszard Kiersnowski przedstawił swoją książkę *Tam i wtedy. W Podweryszkach, Wilnie i w Puszczy. 1939-1945*

9 VI – Juliusz Bardach: Polski przekład *De Republica emendanda* Frycza Modrzewskiego a Elity Wielkiego Księstwa Litewskiego; (zebranie połączone z administracyjnym)

16 X – Jacek J. Jadacki: Cztery wieki filozofii wileńskiej

19 XII – Andrzej Rottermund: Zamek Królewski i architektura klasycyzmu warszawskiego (zebranie połączone z opłatkiem)

1 grudnia Aleksander Gieysztor, członek Wydziału II, swoim referatem *Europa – idea i rzeczywistość w przeszłości* zainaugurował serię Wykładów Staszicowskich, organizowanych przez Zarząd TNW.

Na zebraniu 9 czerwca – w związku z rezygnacją Stanisława Trawkowskiego z funkcji przewodniczącego Wydziału – dokonano wyboru przewodniczącego i sekretarza Wydziału. Przewodniczącą została Teresa Dunin-Wąsowicz, a sekretarzem - Jacek J. Jadacki.

W poczet członków zwyczajnych przeniesiono Leona Koja i Andrzeja Rottermunda (dotychczasowych członków korespondentów).

Komisja Logiki wydała 5. numer *Biuletynu (Logic Group Bulletin)* pod redakcją Witolda Marciszewskiego.

Referaty i streszczenia

Juliusz Bardach

POLSKI PRZEKŁAD *DE REPUBLICA EMENDANDA*
FRYCZA MODRZEWSKIEGO
A ELITY WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO
(Streszczenie)

Podstawowe dzieło Andrzeja Frycza Modrzewskiego *De Republica emendanda* zostało opublikowane w Krakowie w 1551 r. Dalsze jej wydania w Bazylei nadały dziełu europejski rozgłos. Jej polskiego przekładu dokonał sieradzki mieszczanin Cyprian Bazylík na zlecenie wojewody połockiego Mikołaja Moniwida Dorohostajskiego – członka komisji przygotowującej

redakcję III Statutu litewskiego i gorliwego kalwina. Przełożone dzieło wydrukowano kosztem Dorohostajskiego w 1577 r. w Łosku, w drukarni założonej przez krajczego litewskiego Jana Kiszkę – arianina, jednego z największych magnatów Wielkiego Księstwa. Wykształceni na uniwersytetach zachodnich Dorohostajski i Kiszka należeli do politycznej elity Wielkiego Księstwa. Inicjator i sponsor przekładu zadbał o poprzedzenie go przedmowami trzech wybitnych intelektualistów ówczesnej Litwy. Byli nimi: katolik Maciej Strykowski – historyk i publicysta, wówczas już kanonik kapituły żmudzkiej, kalwin Andrzej Wolan – związany blisko z Radziwiłłami pisarz polityczny, arianin Szymon Budny – pisarz i publicysta. Dobór autorów przedmów podkreślał irenistyczną postawę wydawcy, któremu odpowiadało stanowisko Frycza. Podzielali je – jak widać – autorzy przedmów, skoro zgodzili się wystąpić w charakterze promotorów przekładu. W następnych wydaniach *O poprawie Rzeczypospolitej* przedmowy te opuszczano. Popadły więc w zapomnienie. Zwrócił na nie dopiero uwagę Julian Krzyżanowski we wstępie do offsetowego wydania *Poprawy* w 1953 r.

Najbardziej treściwą, i cenną dla poznania motywów i okoliczności związanych z przekładem dzieła Frycza, jest przedmowa pióra S. Budnego. Prezentując w oparciu o opinie zachodnich autorytetów dzieło Frycza jako najwyższe osiągnięcie myśli społeczno-politycznej i akceptując jego reformatorskie treści, które – jak wiemy – podzielał, Budny pisał, że polski przekład *Poprawy* jest przeznaczony w pierwszym rzędzie dla czytelników, którzy nie znają łaciny. Był więc adresowany przede wszystkim do kręgu kulturowego rusko-litewskiego. Uwydatnia to – dodajmy – rolę książki polskiej w Wielkim Księstwie doby reformacji, co wiązało się z upowszechnieniem polszczyzny jako języka komunikacji ponadnarodowej w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Jej ludność – zarówno Frycz, jak za nim Budny – określali mianem Sarmatów obejmując nim zarówno Polaków jak Litwinów i Rusinów.

Przekład polski *De Republica* był też wyrazem akcydentalizacji myśli politycznej w Wielkim Księstwie doby Odrodzenia.

Cenione wysoko dzieło Frycza wywarło wpływ na redakcję niektórych postanowień III Statutu litewskiego. W szczególności zwraca uwagę wprowadzenie postulowanej przez Frycza kary śmierci za umyślne zabójstwo plebejusza, również jeśli jego sprawcą był szlachcic. Choć z ograniczeniami, stanowiło ono zasadnicze novum wyprzedzając daleko swoją epokę.

Istotne było też rozszerzenie w *Poprawie* pojęcia narodu na warstwy nieuprzywilejowane, co znalazło wyraz w zaadresowaniu książki nie tylko do elit i ogółu szlachty, ale i do „wszego pospólstwa”. Równocześnie należy podkreślić, że Frycza, a w ślad za nim Budnego cechowały realizm oraz

społeczne i polityczne umiarkowanie, co naraziło Budnego na krytykę wychodzącą z radykalnego nurtu arianizmu i doprowadziło w latach 80. do jego usunięcia ze Zboru. Dodajmy, że w literaturze białoruskiej, zwłaszcza ostatnich lat, przedstawia się czasem te poglądy Budnego jako oryginalne, a nawet prekursorskie, pomijając jego więzi z myślą Frycza i zachodniego Odrodzenia.

Pogłos *Poprawy* znajdujemy w programowym wstępie do III Statutu pióra podkanclerzego Lwa Sapiehy, gdzie sformułował on zasadę państwa prawa w słowach: „Bo nie tylko sąsiad, a spólny nasz obywatel ojczyzny, ale i sam gospodar i pan nasz żadnej zwierzchności nad nami zażywać nie może, jedno wiele mu prawo dopuszcza”.

Szczegółowe badania na pewno wzbogacą i uściślą zakres oddziaływania myśli Frycza na ziemiach litewsko-ruskich, a także na Rusi Moskiewskiej, gdzie zachowały się rękopiśmienne przekłady *Poprawy* na język rosyjski.

Jacek Juliusz Jadacki

CZTERY WIEKI FILOZOFII WILEŃSKIEJ

1. PERIODYZACJA I BIBLIOGRAFIA

W filozofii wileńskiej między I wojną północną (1563-1570) a II wojną światową (1939-1945) dadzą się wyróżnić cztery okresy.

Okres pierwszy rozpoczyna się utworzeniem w 1578 roku przez króla Stefana Batorego Akademii Wileńskiej. W okresie tym w Wilnie działają takie wybitne postacie, jak: Piotr Skarga-Pawęski, Andrzej Nowak, Maciej Sarbiewski, Kazimierz Wijuk-Kojałowicz, Wojciech Tylkowski, Adam Krasnodębski, Zachariasz Modzelewski, Stefan Puzyna i Adam Minkiewicz. Do II wojny północnej (1655-1660) ruch filozoficzny w Wilnie wykazuje tendencję wznoszącą się; potem nieco opada – aby doznać całkowitego załamania po splądrowaniu miasta przez Szwedów, Moskali i Sasów w czasie III (wielkiej) wojny północnej (1700-1721).

Okres drugi rozpoczyna się w połowie XVIII wieku odrodzeniem życia kulturalnego - i w tym filozofii - dzięki takim uczonym, jak: Karol Jezierski, Antoni Skorulski, Benedykt Dobszewicz, Kazimierz Narbutt i Hieronim Strojnowski. Punkt kulminacyjny osiąga ten okres na przełomie drugiej i trzeciej dekady XIX wieku i jest dziełem Jana Śniadeckiego i Anioła Dowgirda. Rozwój filozoficzny ośrodka wileńskiego zostaje przerwany zamknięciem Uniwersytetu Wileńskiego przez zaborców rosyjskich w 1832 r., a ostatecznie – śmiercią Dowgirda (1835 r.) i przeniesieniem Akademii Duchownej do Petersburga (1842 r.). Jeszcze przed zamknięciem Uniwersytetu